

*Hoe dat Olyvier, sone vanden coninc van Castillen, ende Artus, soone
[b1vb] vander coninginnen van Algarbe, bevolen waren om te
leren, ende vanden steecspele dat si deden.*

Capittel .v. ¹

[b1va] Nu ist geboert dat Olivier ende Artus groot beghonnen te worden, ² ende daer omme worden sy beyde ghedaen uuter bewarenissen vander vrouwen, ende hem luden was ghegheven een seer wijs ende vroem ridder, diese leeren ende instrueeren soude als kinderen van coninlicken gheslachte toe behorende was, welcke ridder ontfinc dese twee kinderen van eenre outheyt [ende van eenre schoonheyt] ³ ende leerdese in goeden seden. ⁴ Ende als si begonsten kennisse te hebben, soe minden si malcanderen met soe grooter mynnen dat si te samen maecten broederscap ende gheselschap, malcanderen belovende dat hem luden nemmermeer gheen dinc schey[den] ⁵ en soude, ten ware den doot. ⁶ Want aenghesien ⁷ den wille vanden heere diese beide seer minlic hilt, stelden si hare verstandnisse ⁸ dattet ommoghelick ware in allen dinghen haer luden groote minne ende gheselschap immermeer te scheyden. ⁹

1. ¶ Comment oliuier et Artus furent commis pour apprendre et des ioustes par eulx faites. Le .v. chapitre

2. groot begonnen te worden: zolang middeleeuwse kinderen ‘onnozel’ zijn, maakt men geen verschil tussen jongen en meisjes en worden de kinderen door vrouwen opgevoed. Vanaf het zevende levensjaar worden zij gescheiden en apart grootgebracht. Gebruikelijk was een cognitieve scholing tot het twaalfde levensjaar en vanaf dat moment ging alle aandacht uit naar de fysieke ontwikkeling.

3. [ende van eenre schoonheyt] ontbreekt in Homburch [1510] — aangevuld en verbeterd naar Jan van Ghelen 1576.

4. OR aduint que Oliuier et Artus commencerent a venir grans et pour ce furent ostez de la garde des dames et leur fut baille vng tresprudent et vaillant cheualier pour les apprendre et introduire comme a enfans de real [a8r] lignage appartenoit le quel receut ces deux filz dung eage et dune beaulte et les instruit en bonnes meurs

5. Homburch [1510]: schey — verbeterd naar Jan van Ghelen 1576.

6. et lors quilz commencerent auoir cognoissance ilz sentraimerent de si grant amour quilz firent ensemble alliance fraternite et compagnie en sentrepromettant que iamais riens se ce nestoit la mort ne feroit deux despartie.

7. aenghesien: overeenkomstig

8. stelden si hare verstandnisse: namen zij zich vast voor

9. car considere la volunte du seigneur qui tous deux treschers les tenoit mirent en leur

Die coninc ende die coninghinne ende [b1vb] alle dye edele vanden lande siende dese twee kinderen soe volmaecte ghesellen tsamen ende dat si malcanderen so seer beminden, hadden si daer in die meeste ghenoechte vander werelt, ende si loefden Gode met goeder herten. ¹

Al isset dat icse volmaect nome, en laets u niet verwonderen, want seker, alle doecht, soonheyt, wijsheyt ende soeticheyt ² die in die edele mannen wesen mach ende schuldich es te wesen, was in dese twee edele mannen. ³ Van alle spraken ⁴ dye sy deden tusschen den ridders, schiltknechten, vrouwen ende joncfrouwen, wast van singhen, danssen oft ander ghenoechten diemen met eeren voor die vrouwen doen mach ende schuldich es te doen, en vant men nyemant die haers ghelicke was. ⁵ Van [anderen] ⁶ spelen die die jonghe, edele mannen ghewoenlick sijn te oeffenen inder tijt van payse als te kaetsen, sprynghen, worstelen ende andere spelen en woude nyemants teghen hem luyden [b2ra] onderwinden. ⁷ Ende int corte, alle dinghen daer si hem toe stelden, voechden [hem] ⁸ seer wel. ⁹

entendement que impossible seroit a toutes choses de y iamais separer leur grant amour et bonne compagnie.

1. Le roy et la royne et tous les nobles hommes du pays voyans ces deux enfans tant parfaitz compaignons ensemble que sentraimoient auoient la plus grant ioye du monde et louoient nostre seigneur de bon cuer.

2. Homburch [1510] soeticheyt ende schoonheyt (dittografie) — verbeterd naar Jan van Ghelen 1576.

3. Se ie les vous ay nommez parfaits ne vous en donnes nulles merueilles car certes toute bonte beaulte sens et douceur que en noble homme peult et doit estre estoit en ces deux nobles hommes.

4. “spraken” is een ongelukkige vertaling van “esbatemens”, dat hier zoveel betekent als: plezierige sociale contacten.

5. Tous esbatemens quilz faisoient entre les cheualiers escuiers dames et damoiselles fust de chanter dancer ou daultres esbatemens que par honneur entre dames se pouent faire ou doient / ilz ne trouerent nul qui les en passast.

6. Homburch [1510]: randeen — verbeterd naar Jan van Ghelen 1576.

7. Daultres ieux qui sont a exerciter les ieunes et nobles hommes en temps de paix / comme de iouer en la paulme saulter luter et aultres esbatemens nul ne se comparoit a eulx. — woude ... onderwinden: durfde / wilde het opnemen tegen

8. [hem] ontbreekt in Homburch [1510] — Jan van Ghelen 1576: voechden si

9. Et brifuement toutes choses en quoy ilz se voloient appliquer leur seioient bien.

Aenghesien haer luden joncheyt, daer si altoes in gheweest hadden, so was hem luden verboden steken, tornoyen ende ander spelen.¹ Maer als die coninc sach dat sy vroem ghenoech waren om wapen te draghen, soe gaf hi hem luden oerlof een steecspele te beroepen² van³ drien ghesellen van aventuren teghens alle dye daer comen mochten, gewapent van jousten,⁴ salen⁵ van oerloghen, tornoyen ende rocken,⁶ haer luden scilden waren vercleedt met grauwe, zwart ende vyolet, e[n]de⁷ elc soude ten derden daghe comen in die baene.⁸

Sommighe jonge luden van des conincs huise staken seere vromelicken, ende dat steecspel vanden jonghen luden was sn[e]lder⁹ dan ye¹⁰ gesien was in dat conincrijcke.¹¹ Ende biden segghen vanden vrouwen dede elc sijn dinghen soe wel datment niet en soude hebben moghen verbeteren.¹² Maer boven alle andere hadden Olyvier ende Artus den prijs.¹³ Ende dit steken duerde soe langhe ende soe sterc dat

1. Au regart des ioustes et tornoyes et esbatemens leurs estoient deffendus a cause de la ieunesse en quoy auoient tousiours este.

2. beroepen: proclameren, afkondigen, bekendmaken

3. “van” is de ongelukkige vertaling van “de”, dat hier ‘door’ betekent. De “drien ghesellen van aventuren” zijn drie herauten, verkleed als avontuurlijke jonge ridders.

4. gewapent van jousten: de brontekst is corrupt, lees met de redactie Camus (Gent 470, fol. 12v): “armes de harnas de Ioustes”

5. salen: zadels

6. tornoyen ende rocken: de brontekst is corrupt, lees met de redactie Camus (Gent 470, fol. 12v): “courtois roches”, waarmee lansen bedoeld zijn die geen scherpe ijzeren punt maar een stompe houten knop hebben, waarmee men elkaar niet (dodelijk) verwonden kan.

7. Homburch [1510]: eude

8. touteffoys quant le roy les vist asses puissans a porte[r] armes il leur donna conge de faire cryer vnes ioustes lesquelles furent cryees de troys compaignons auantureux contre tous venans armes de iouste selles de guerre tournoys roches leurs escus couuers de gris noir et violet. Et pour se trouuer le tiers iour sur les rens

9. Homburch [1510]: sneelder — niet in *MNW* en daarom verbeterd naar Jan van Ghelen 1576. — gelet op de brontekst zou men hier eerder ‘felder’ verwachten.

10. Jan van Ghelen: oyt

11. plusieurs ieunes hommes de lostel du roy iousterent Et fut la ioste plus aspre de ces ieunes gens que oncques mais nauoient este veues audit royaulme

12. et par le dict des dames chascu[n] faisoit si bien la besoigne que on neust sceu demander mieulx par les grans et merueilleulx coups que se donnoient

13. Mais sur tous ceulx qui bien le faisoient Oliuier et son compaignon Artus en emporterent le bruit sur tous les aultres

wonder was, ende noch soudet langher gestaen hebben, had[de] ¹ den avont ghedaen. ² Nochtans en wast so niet, de vianden ³ en beiden tot dat die toorsen ontsteken waren. ⁴ Mer die vrouwen ende joncfrouwen dye alden dach daer gheweest hadden dye wijle dattet steecspel duerde, wilden wech gaen, waer omme si een sake waren van haer luden sceiden, die welcke [noch] ⁵ nyet soe haest en souden hebben ghescheyden. ⁶ Nochtans so ghingher een yeghelic vanden stekers, soe wel vander eenre siden als vander andere, hem alle ontwapenen om te comen ten banckette. ⁷ Twelcke ghedaen wesende, dye dansen ende spelen seer fees-[b2rb]telic begonnen worden. ⁸

Ende daer quamen coningen ende edele rydders van wapenen om te vereysschen ⁹ anden vrouwen wyet best ghedaen hadde op dyen dach, ende si waren alle met eenen accorde sprekende dat Olyvier ende Artus b[e]st ¹⁰ ghedaen hadden ende boven ghegaen waren alle die andere dye van dien daghe daer ghesteken hadden. ¹¹ Ende omme dat si beyde waren vanden hulpers ¹² ende dat die differencie van hem

-
1. Homburch [1510] had (haplografie) — verbeterd naar Jan van Ghelen 1576.
 2. Et dura ycelle iouste si longuement et si aspre que grant merueille et encore eust plus dure se neust este la nuyt qui leur fist tout laisser.
 3. vianden: de elkaar bestrijdende deelnemers aan het toernooi
 4. touteffoys ce ne fut mye que les ennemys nattendissent iusques a tant que les torches fussent allumees.
 5. [noch] ontbreekt in Homburch [1510] — aangevuld en verbeterd naar Jan van Ghelen 1576.
 6. mais les dames et damoiselles qui tout le iour auoient este la durant les ioustes sen voulurent aller par quoy elles furent cause de leur departement. lesquelz ne sen fussent pas encore si tost partys
 7. Touteffoys ch[a]scun des iousteurs tant dung coste que daultre sen allerent tous desarmer pour venir au banquet
 8. Le quel passe les dances commencerent.
 9. vereysschen: vragen — Dat de (hooggeplaatste) vrouwelijke toeschouwers de jury vormen en de ridder aanwijzen die het best gepresteerd heeft, is gebruikelijk.
 10. Homburch [1510]: beest — mogelijk een contaminatie van ‘best’ en ‘meest’ — verbeterd naar Jan van Ghelen 1576.
 11. Et vindrent roys et nobles cheualiers darmes pour enquerir aux dames qui auoit mieulx fait pour ce iour qui furent tout dung aduisement [a8v] que Oliuier et artus auoient passe tous les mieulx faisans de ceste iornee.
 12. De vertaling is correct, maar de brontekst is corrupt. De redactie Camus (Gent 470, fol. 13r-13v) leest hier: “Et pour ce que tous deux estoient de dedens et que [13v] La difference deux estoit petite Il ne se sauoient auquel tenir”

luden cleyn was, soe en wistmen nyet an wien te houden. ¹ Maer ynt eynde seyden si dat Artus seer wel gedaen hadde, mer Olyvier noch een weynich bet, alsoe hem luden dochte. ² Daer omme gaven si hem den prijs voer dien dach van die van binnen, ende een ander edel man uutten conincrijke van Algarbe, die metter coninginne ghecomen was, als van buten. ³

Als den prijs ghebrocht was bi twee schoone joncfrouwen aen Olyvier so wort hij root ende hadde scae[m]te ⁴ omme die eerste reyse ⁵ ende seyde dattet was bi hair luden gracie, ende dat hijs nyet gewonnen noch verdyent en hadde. ⁶ Nochtans en weerseide hijt niet, ende alst costume is ⁷ hem luden bedanckende, custe hijse. ⁸ Ende daer nae soe worden die specien ende wijn ⁹ [v]oort ¹⁰ ghebrocht ende ghescenckt, ende aldus so namen die dansen ende die feesten een eynde omme des nachs wille. ¹¹

1. Et pour ce que tous deux estoient des aidans et que la difference deulx estoit petite Ilz ne sauoient au quel tenir.

2. Mes en la fin dirent que artus lauoit bien fait. mes oliuier encore vng petit mi[e]julx se leur sembloit

3. et pour ce luy donnerent le pris pour ce iour de ceulx de dedens et vng aultre gentil homme du royaulme delgarbe qui auecques la royne estoit venu de dehors.

4. Homburch [1510]: scaente — verbeterd naar Jan van Ghelen 1576.

5. reyse: keer

6. Quant le pris fut apporte par deux dam[o]yselles belles filles a oliuier. il rogit et eut honte pour la premiere foys et dit que cestoit de leur grace et quil ne lauoit pas gaignie ne desseruy

7. In de redactie Aubert is Olivier wat actiever (BnF fr. 12574, fol. 11v) en mogelijk is dit de aanleiding voor het latere gedrag van de koningin: “touteffois Il ne le refusa point. Et ainsi comme Il est de coustume en les remerciant assez de fois les baisa”.

8. touteffois il ne le refusa pas et ainsy comme est de coustume en remerciant les baisa.

9. Jan van Ghelen 1576: de wijn

10. Homburch [1510]: woort

11. Et apres ce vi[n] et espices furent apportees. puy la dance et feste pour ceste nuyt prit fin.